

УЧАСТЬ ЛЕВА ДАНИЛОВИЧА У БИТВІ ПРИ ДЮРНКРУТІ 1278 РОКУ (на підставі латиномовних джерел XV століття)

Історія галицько-волинських земель другої половини XIII ст. й досі не рідко виявляється справжнім полем таємниць та загадок. Джерельна база цього періоду достатньо обмежена, до того ж, навіть ті матеріали, які збереглися і дійшли до нас, потребують ґрунтовнішого дослідження, адже несуть чимало суб'єктивних оцінок і не завжди викладають реальний перебіг подій.

Зважаючи на це, мабуть, однією з найбільше недооцінених постатей княжого середовища останньої третини XIII ст. є Лев Данилович (1225–1228–1299–1301). Визначний політик та полководець, він з незнаних нам причин не подбав про власного літописця, тому усі літописні відомості про нього збереглися тільки у викладі волинських редакторів, налаштованих відверто вороже щодо князя. Тому історикам варто, зокрема, звернути увагу до свідчень зарубіжних латиномовних хронік, які дають змогу поповнити певними важливими штрихами його портрет.

Діяльність Лева Даниловича досліджена лише фрагментарно¹, до того ж, чимало з порушених проблем і досі залишаються дискусійними.

¹ Грушевський М. Чи маємо автентичні грамоти князя Лева? // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1902. – Т. 45. – С. 1–22; Линниченко И. А. Грамоты галицкого князя Льва и значение подложных документов как исторического источника // Известия Отделения русского языка и словесности. – Санкт-Петербург, 1904. – Т. 9, кн. 1. – С. 80–102; Генсьорський А. І. З коментарів до Галицько-волинського літопису (волинсько-галицькі грамоти XIII ст.) // Історичні джерела та їх використання. – Київ, 1964. – Т. 4. – С. 171–184; Маркевич О. Невідома грамота князя Льва Даниловича // Архіви України. – 1968. – № 5. – С. 23–29; Купчинський О. А. Дослідження та публікації грамот Галицько-Волинського князівства у XVIII ст. // Київська Русь: Культура, традиції. – Київ, 1982. – С. 129–149; Войто-

вич Л. Удільні князівства Рюриковичів та Гедиміновичів XII–XVI ст. – Львів, 1996. – С. 89–97; Його ж. Де була столиця Лева Даниловича (Джерелознавчий аспект проблеми) // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ; Львів, 2004. – Т. 1. – С. 712–720; Його ж. Військове мистецтво Галицько-Волинської держави: князь Лев Данилович // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2004. – № 502: Держава та армія. – С. 13–18; Його ж. Штрихи до портрета князя Лева Даниловича // Україна в Центрально-Східній Європі (до кінця XVIII ст.). – Київ, 2005. – Вип. 5. – С. 143–156 (передрук: Його ж. Галицько-волинські етюди. – Біла Церква, 2011. – С. 289–300); Мицько І. Де ж могила князя Лева? // Старосамбірщина. – Старий Самбір, 2002. – Т. 2. –

Особливо ж докладного висвітлення потребуватимуть ті питання, які тривалий час залишалися поза увагою істориків.

Однією з таких найважливіших проблем, на нашу думку, є можлива участь князя Лева у битві при Дюрнкруті 1278 року (чеська назва – битва на Моравському полі), у якій імператор Священної Римської імперії Рудольф I Габсбург (1218–1291) розгромив війська чеського короля Пшемисла-Оттокара II (1233–1278) та оволодів Австрією², майбутнім центром великої східно-європейської імперії. Безперечно, така важлива подія отримала належне відображення в історіографії³. Зауважимо, що численні згадки про князя Лева в європейських хроніках не пройшли повз увагу дослідників⁴. Однак ця тема потребує подальшого докладного вивчення, втім і ґрунтовного аналізу джерельної бази.

На участь князя Лева у битві вказують одразу декілька латиномовних хронік XV ст. Пізній час написання, однак, не свідчить про малу поінформованість – їх автори скористалися викладами попередніх хроністів, тексти яких до нас не дійшли, тому їхні праці можна вважати цінними та важливими свідченнями.

Одне з таких джерел – “Хроніка Австрії” Томаса Ебendorфера (1388–1464), яку впровадив до наукового обігу Єронім Пез ще в 1725 р.⁵ (перевидана в XX ст. за редакцією австрійського джерелознавця Альфонса Лотскі⁶). На сторінках цієї книги зберігся наступний опис війська Пшемисла-Оттокара II:

“Quibus sic ordinatis rumores personuerunt regem Otthakarum iam Tyam fluvium vadasse cum suis auxiliariis, qui fuere rex [Bohemie] Wentzeslaus avunculus eius et rex Apulie, duces Glogovie, Hainricus Wratislaviensis,

C. 46–48; *Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich.* – Poznań; Wrocław, 2002. – S. 101–114; *Idem.* О згоні Daniela Romanowicza i jego następstwach dla Rusi Halicko-Wołyńskiej // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. – Львів, 2011. – Вип. 20: Actes testamentibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / Відпов. редактор Микола Литвин. – С. 289–305.

² *Воцелка К.* История Австрии. Культура, общество, политика / Пер. с нем. В. А. Брун-Цеховского, О. И. Величко, В. Н. Ковалева. – Москва, 2007. – С. 75.

³ *Šusta J.* České dějiny. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. – Praha, 1935. – Vol. 2, P. 1; *Žemlička J.* Století posledních Přemyslovců. – Praha, 1998; *Dopsch H., Brunner K., Weltin M.* Österreichische Geschichte 1122–1278. Die Länder und das Reich: der Ostalpenraum im Hochmittelalter. – Wien, 1999; *Kofránková V.* 26. 8. 1278. Moravské pole. Poslední boj zlatého krále. – Praha, 2006.

⁴ Див.: *Dąbrowski D.* Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiadami zachodnimi w latach 1263–1299–1300 // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. Історичні та культурологічні студії. – Львів, 2001. – Т. 3. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – С. 42–69; *Mika N.* Walka o spadek po Babenbergach 1246–1278. – Racibórz, 2008; *Войтович Л. В.* Лев Данилович и загадки “австрийского узла” (1272–1278) // *Rossica Antiqua.* – 2011. – № 2. – С. 120–139.

⁵ *Thomae Ebendorfferi de Haselbach. Chronicon Austriacarum Libris V comprehensum ab ejusdem gentis origine ad annum usque MCCCCLXIII / R. D. P. Hieronymus Pez // Scriptorum Rerum Austriacarum veteres ac genuine.* – Lipsiae, 1725. – T. 2. – Col. 682–987.

⁶ *Ebendorfer T.* Chronica Austriae / Ed. A. Lhotsky // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum Germanicarum. Nova series* (далі – MGH. SS rer. Germ. N.S.). – Berlin; Zürich, 1967. – T. 13.

Casimirus de Polonia, dux de Caleis, de Syras, de Pomerania, Theodoricus comes de Missna, rex Leo de Russia ipsius cognatus”⁷.

Попри деякі недокладності у відтворенні подій, констатуємо, однак, що звістку про участь Лева Даниловича у битві при Дюрнкруті залишила одна з найосвіченіших постатей XV ст.

Томас Ебендорфер народився 10 серпня 1388 року у Гасельбаху. Дитинство та юні роки майбутнього хроніста малодосліджені, однак відомо, що в 1408 р. він вступив до Віденського університету, де після чотирьох років навчання отримав ступінь магістра вільних мистецтв й залишився на викладацькій посаді, читаючи лекції з філософії та латини. Паралельно з викладанням, у 1419 р. Т. Ебендорфер був зарахований на богословський факультет. Через два роки навчання він прийняв сан священника, а ще через сім здобув ступінь доктора теології, невдовзі обійнявши посаду професора богословського факультету. Його обирали ректором, він також репрезентував свій навчальний заклад на церковному соборі у Базелі (1432–1435). Цивільна кар’єра Т. Ебендорфера на початках теж була вельми успішною. Як парламентар імператора Фрідріха III (1415–1493) він побував у численних поїздках, проте через деякий час втратив прихильність монарха й потрапив в опалу⁸.

Не викликає сумнівів, що Т. Ебендорфер мав доступ до архівних та бібліотечних матеріалів, тому повідомлення про події навколо битви 1278 р. та участі в ній князя Лева є цілком достовірною звісткою, можливо, запозиченою з раніших хронік. Аналіз джерельної бази “Хроніки Австрії” показав, що використано⁹ майже всі відомі нам твори, де у військах чеського короля згадують князя Лева¹⁰.

На особливу увагу заслуговує також інше джерело XV ст. – “Всесвітня хроніка” монаха Альберта¹¹. Як і в Т. Ебендорфера, тут теж зустрічається згадка про Лева Даниловича, “короля Русі” в армії Пшемисла-Оттокара II:

“Ottakarus procedit contra Austriam in manu forti. Cui auxilio fuerunt rex Wenceslaus, avunculus suus, et duces Oppullensis et Glogaw, Slesie

⁷ Ibidem. – P. 146. “Отже, цими криками в один голос вітали короля Оттокара, що вже річку Тію вброд перейшов із союзниками своїми, якими були король [Богемії] Вацлав, його дядько, та король Апулії, князі Глоговії, Генріх Вроцлавський, Казимир з Польщі, князь з Калішу, з Серадза, з Померанії, Теодоріх, що прибув з Майсена, король Лев з Русі – найрідніший” (переклад – І. П.). Цей текст потребує декількох коментарів. Під Тією, правдоподібно, мається на увазі річка Тая, притока Морави. На думку редакторів несправдливо, згадка про “короля Вацлава” є неправдивою (див.: *Ebendorfer T. Chronica...* – P. 146.) й насправді йдеться про Болеслава II (1220–1225–1278), князя легницького (міста Легніца, тепер на те-

риторії Польщі). Можливо, юний принц і майбутній король Вацлав II (1271–1305) під час походу теж був при батькові. Під “королем Апулії” варто розуміти опольського князя Владислава (†1281). Маркграфа майсенського звали Дитріхом (†1285).

⁸ *Lhotsky A. Leben und werke // Ebendorfer T. Chronica...* – S. 1–23.

⁹ *Ejusdem. Die quellen der “Chronica Austriae” // MGH. SS rer. Germ. N. S. – T. 13. – S. 24–59.*

¹⁰ Докладніше див.: *Войтович Л. В. Лев Данилович...* – С. 133–134.

¹¹ *Die Weltchronik des Mönchs Albert 1273–1277–1454–1456 / Ed. R. Sprandel // MGH. SS rer. Germ. N. S. – München, 1994. – T. 17.*

et Wratislavie, de Palan, de Kaleys, de Syras, de Pomerania, omnes duces, comes Didericus de Myssna, Leo rex Ruscie, dux Saxonie, Magdeburgensis, Mersburgensis episcopi”¹².

Автором цієї хроніки, написаної упродовж 1426–1454 рр., вважають нотаря Альберта Штутена, відомості про якого дуже обмежені. Збереглися свідчення, що він навчався у Кельнському університеті, опановуючи римське право. Через деякий час, очевидно, отримавши богословську освіту, Альберт став ченцем-цистеріанцем у монастирі в Здар-над-Сазавою, що у сучасній Чехії. Як віднотував Кельнський пом’яник, він помер у 1456 р.¹³, хоча в монастирі зберігся запис, згідно з яким “брат Альберт” покинув цей світ у 1458 р.¹⁴

Джерельна база хроніки А. Штутена ґрунтовна¹⁵. Відзначимо, що цитований фрагмент майже дослівно співпадає зі свідченнями німецькомовної хроніки Леопольда Штайнрейтера, яка прямо вказує на участь князя Лева у битві при Дюрнкруті¹⁶. Можливо, саме з цього джерела й почерпнув відомості Альберт, хоча є і деякі розбіжності. Зокрема, в німецькомовній хроніці не згадується про присутність саксонського князя. Як відзначив у коментарі Рудольф Шпрандель, згадка про нього може доповнити існуючі уявлення про битву при Дюрнкруті¹⁷.

Важливі свідчення подає також баварський історик Вейт Арнпек (1430–1440–1496) у своїй “Хроніка Австрії”, яку вперше опублікував Ж. Пеж¹⁸. На сторінках цього джерела про битву 1278 р. сказано:

“Accersitis autem Regni Primoribus, collectisque novis copiis deterris suis, scilicet Bohemia et Moravia, et etiam de aliis terriis, Polonia, Pomerania, Slesia, Lusatia, Saxonia et Missna, cum Duce de Glokau, Duce Bransianiae, Duce Poloniae, Duce de Kaleis, de Syras, et de Pomerania, Comite Missnae, Rege Rusiae et c.”¹⁹.

¹² Die Weltchronik... – P. 179. “Отгокар просувається вперед проти Австрії у силі великій. Його союзниками були король Вацлав, дядько, князі опольський та глогівський, сілезький та вроцлавський, з Польщі, з Каліша, з Серадзу, з Померанії, всі князі, граф Дитріх з Майсена, Лев, король Русі, князь Саксонії, єпископи магдебурзький та мерзебурзький” (переклад – І. П.). Згадка про “короля Вацлава” свідчить на користь того, що хроніст користувався тими ж джерелами, що й Т. Ебендорфер.

¹³ Engels O. Albert von Siegburg oder Albert Stuten? Beobachtungen zu einer Weltchronik des 15. Jahrhunderts // Studien zum 15. Jahrhundert: Festschrift für Erich Meuten / Hrsg. von J. Helmuth und H. Müller in Zusammenarbeit mit H. Wolff. – München, 1994. – Bd. 1. – S. 763–780.

¹⁴ Sprandel R. Einleitung // MGH. SS rer.

Germ. N. S. – T. 17. – P. 13.

¹⁵ Ibidem. – P. 18–24.

¹⁶ Österreichische chronik von den 95 Herrschaften / Ed. J. Seemüller // Monumenta Germaniae Historica. – Hannoverae et Lipsiae, 1909. – T. 6. – P. 133.

¹⁷ Див.: Die Weltchronik... – P. 179.

¹⁸ Viti Arnpeccii Chronicon Austriacarum / R. D. P. Hieronymus Pez // Scriptorum Rerum Austriacarum veteres ac genuine. – Lipsiae, 1721. – T. 1. – Col. 1174–1295.

¹⁹ Ibidem. – Col. 1226–1227. “Скликали ж кращих людей королівства і зібрали нові війська своїх земель, а саме Богемії та Моравії, та навіть із земель чужинських: Польщі, Померанії, Сілезії, Лузатії, Саксонії та Майсену з князем з Глогова, князем Брансіанії (Bransianiae), князем Польщі, князем з Каліша, з Серадзу та з Померанії, графом Майсену, королем Русі та іншими” (переклад – І. П.). Під

Одразу привертає увагу, що з невідомих причин баварський хроніст не назвав "короля Русі" за іменем, хоча сумніватися, що йдеться про Лева Даниловича, не доводиться. Зауважимо: автор взагалі не вказав імені жодного союзника чеського короля.

Життя та діяльність В. Арнпека малодосліджені, а більшість подробиць його біографії відомі на основі його ж власних свідчень, збережених у творах. Хроніст народився у 1430-х роках. Після початкової освіти, здобутої в Амберзі, Вент з 1454 до 1457 р. навчався у Віденському університеті. Через декілька років він отримав посаду капелана, тому міг навчатися на богословському факультеті. Додаткових даних про його освіту не виявлено; не більше відомо й про суспільну діяльність, хоча є свідчення, що хроніст працював у Бамберзі та Регенсбурзі. Згідно з некрологом, він помер у 1496 р.²⁰

Пишучи свою хроніку, В. Арнпек користав з праць попередників²¹. Як і в брата Альберта, важливе місце серед них посідає згаданий історичний твір Л. Штайнрейтера, з якого могли бути почерпнуті відомості про склад війська Пшемисла-Оттокара II. Проте цілком вірогідно, що інформація взята і з інших джерел. Адже згадки про участь лужичан у битві, наскільки відомо, в доступних нині хроніках немає.

Отже, хроністи XV ст. засвідчили участь Лева Даниловича в битві при Дюрнкруті. У їх повідомленнях є чимало спільного. Зокрема, те, що князь згадується винятково в переліку союзників чеського монарха. Немає жодних відомостей про руські війська на полі бою²², що неминуче породжує дискусію, чи справді Лев міг брати участь у битві.

Так, Антоній Флоровський, а слідом за ним і Володимир Пашуто заперечили можливість підтримки чеського короля галицьким князем, вважаючи що той виступив на боці імператора²³. Їх твердження, однак, спростовані²⁴.

Докази зближення галицького та чеського дворів навів Даріуш Домбровський. На думку польського дослідника, князь Лев приєднався до союзу Пшемисла-Оттокара II і краківського князя Болеслава Сором'язливого (1226–1279). Чеський монарх був зацікавлений у союзі з Даниловичами – адже саме через землі Галичини можна було встановити дипломатичні контакти з монголами²⁵. Водночас історик вважає малоімовірною безпосередню участь Лева у самій битві, принаймні, на його думку, це твердження

Лузатією мається на увазі область розселення лужицьких сербів, що нині входить до складу Саксонії. Bransiania – очевидно, утворення від німецького Breslau (лат.: Wratislavia), тобто йдеться про правителя нинішнього міста Вроцлав у Польщі.

²⁰ Dicker S. Landesbewusstsein und zeitgeschehen. Studien zur bayerischen Chronistik des 15 Jahrhunderts. – Köln; Weimar; Wien, 2009. – S. 134.

²¹ Ibidem. – S. 150–152.

²² Viti Arnpeccii Chronicon... – Col. 1225–

1228; Ebendorfer T. Chronica... – P. 146–150; Die Weltchronik... – P. 178–183.

²³ Флоровский А. В. Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X–XIII вв.). – Praha, 1935. – Т. 1. – С. 252–255; Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – Москва, 1950. – С. 300–301.

²⁴ Див.: Войтович Л. В. Лев Данилович... – С. 135.

²⁵ Dąbrowski D. Stosunki polityczne... – S. 44–50.

потребує подальшого дослідження²⁶. Схожу позицію з цього питання займають й інші польські автори²⁷.

Леонтій Войтович, дослідивши перебіг дипломатичної боротьби за австрійську спадщину в 1270-х роках, відзначив, що хроністам не було потреби вигадувати союз чеського короля і руського князя, до того ж, називаючи останнього на ім'я²⁸. Отже, князь дійсно перейшов на сторону Пшемисла-Оттокара II у його війні з імператором Священної Римської імперії.

На нашу думку, Лев Данилович, враховуючи численні свідчення латиномовних хронік, дійсно став на бік чеського короля, особливо з огляду на особисті стосунки з угорським монархом Ласло Куном (1262–1290), головним союзником Рудольфа I. Однак безапеляційно стверджувати, що князь особисто брав участь у битві при Дюрнкруті 1278 р., мабуть, передчасно. Подальші дискусії із залученням нових джерельних свідчень, безперечно, наблизять істориків до вирішення цього питання.

Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України

²⁶ Ibidem. – S. 49–50, 62.

²⁷ Włodarski B. Polska i Ruś. – Warszawa, 1966. – S. 157; Mika N. Walka... – S. 91–93.

²⁸ Войтович Л. В. Лев Данилович... – С. 120–139.